

Rūdolfis Rubenis, Mg.hist.

Latvijas Universitātes Muzejs, krājuma glabātājs

LU docenta Friča Gulbja Triju Zvaigžņu ordenis

1932. gada 16. novembris ir svarīgs datums Latvijas Universitātes (LU) vēsturē, kas ir sevišķi aktuāli saistībā ar Latvijas Republikas 105. gadu jubileju 2023. gada 18. novembrī. Pirms 91 gada LU Fizikas institūta (LU FI) dibinātājs un viens no mūsdienu Latvijas fizikas zinātnes aizsācējiem, kā arī LU Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes ([mūsdienās LU Fizikas, matemātikas un optometrijas fakultātes, LU FMOF](#)) profesors Fricis Gulbis tika apbalvots ar Triju Zvaigžņu ordeni par sevišķiem nopelniem neatkarīgās Latvijas valsts labā - [uzsākot vadīt, veidot un attīstīt fiziku kā akadēmisku zinātni](#). Vairākas desmitgadēs F. Gulbja apbalvojums glabājies LU Muzeja krājumā, ko muzeja speciālisti nolēma pētīt priekš sevišķi aktuāla notikuma LU pastāvēšanas vēsturē - LU 105. gadu jubilejas. Par godu šai jubilejai, ko svinēsim nākamgad, LU Muzejā ir tapusi rubrika par valsts apbalvojumu ievērojamam Latvijas zinātniekam, bez kura nebūtu iedomājama mūsdienu akadēmiskā fizikas zinātne Latvijā.

Ordeņa raksturojums

LU doc. Friča Gulbja Triju Zvaigžņu ordeņa (3. šķira) averss. (Foto: no LU Muzeja krājuma)

Triju Zvaigžņu ordenis starpkaru perioda un atjaunotajā Latvijas valstī ir **visaugstākais un prestižākais valsts apbalvojums**, ko piešķir kopš 1925. gada 25. marta Latvijas pilsoņiem un citu valstu pilsoņiem par sevišķiem nopelniem Latvijas valsts labā. Ordenis atjaunots kopš 1994. gada 25. oktobra. **F. Gulbja Triju Zvaigžņu ordenis ir 3. šķiras ordenis, tātad tas ir Ordeņa komandiera apbalvojums.** Ordeņa 3. šķiru raksturo izmērs 49 x 49 mm (4,9 x 4,9 cm), kas iesiets gaišzilā lentē, no abām pusēm ielokota ar zeltītām svītrām. 3. šķiras ordeņa lentes platums ir 32 mm (3,2 cm). Ordeņa zīmi un lenti savieno zeltīts medaljons ar zeltītu apmali. Ordeņa aversu veido zilas emalijas medaljons centrā ar zeltītu apmali, bet medaljona vidū trīs zelta zvaigznes (Latvijas kultūrvēsturiskie novadi - Kurzeme-Zemgale, Vidzeme un Latgale). Savukārt ordeņa reversā atrodas devīze latīņu valodā PER ASPERA AD ASTRA (latviski “CAUR ĒRKŠĶIEM UZ ZVAIGZNĒM”) ar ierakstu latviešu valodā LATVIJAS/REPUBLIKA/1918. g. 18. NOVEMBRIS. Pats ordenis piešķirams gaiši zilās krāsas

futlāri (17 x 9 x 2,5 cm), uz kura ir zelta krāsas līnijas vāka atveramās daļas abās pusēs vertikāli un centrā zeltīts Latvijas Republikas ģerbonis.¹ F. Gulbis Triju Zvaigžņu ordeni saņēma **1932. gada 16. novembrī² Rīgas pilī³ par lielu ieguldījumu LU Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes attīstībā un paplašināšanā. F. Gulbis arī panāca, ka, vadot LU FI, tika neatlaidīgi piesaistīti studiju līdzekļi un laboratorijas aparatūra topošo un esošo fiziķu zinātniskajam darbam.⁴** Par ordeņa piešķiršanu starpkaru periodā atbildēja Triju Zvaigžņu ordeņa dome, kuru veidoja Latvijas Valsts prezidents, Latvijas ministru prezidents, ministri un domes locekļi. Šīs institūcijas kompetencē bija lemt par Triju Zvaigžņu ordeņa piešķiršanu. Mūsdienās pēc ordeņa atjaunošanas, šo funkciju pilda Latvijas Valsts prezidenta kancelejai padotais Ordeņa kapituls, ko veido kanclers kā kapitula vadītājs un viņa 4 kapitula locekļi.⁵

Friča Gulbja nopelni

Atbilstoši Triju Zvaigžņu ordeņa latīniskajai devīzei “CAUR ĒRKŠĶIEM UZ ZVAIGZNĒM”, **F. Gulbis tika apbalvots par nenogurstošo darbu Latvijas fizikas zinātnes nozares izveidošanā un nostiprināšanā.⁶ LU fiziķiem akadēmiskais darbs bija jāsāk pilnībā no pamatiem** LU pirmajos darbības gados 1920. gadu pirmajā pusē, kas bija **pretstatā LU ķīmiķiem.** LU dibinājās uz Rīgas Politehniskā institūta (RPI) bāzes, un RPI ķīmija bija akadēmiska zinātne. LU ķīmiķiem neatkarīgajā Latvijas valstī bija izveidojusies zinātniskā kontinuitāte ar Krievijas impērijas laika RPI, kas LU fiziķiem nebija. Arī **RPI fizika nebija akadēmiskas zinātnes, bet gan studiju priekšmets topošajiem arhitektiem, inženieriem, lauksaimniekiem u.c. tehniskajiem speciālistiem.⁷** F. Gulbis savas akadēmiskās gaitas nesāka RPI, bet gan ārpus Baltijas, t.i. Iekškrīvijā. Viņš 1916. gada 1. jūlijā ir absolvējis Sanktpēterburgas Universitātes Fizikas un matemātikas fakultāti, 1918. gada septembrim arī strādāja Fizikas institūtā X-staru polarizācijas pētniecībā. Paralēli viņš strādāja arī Permas (Urālu) Universitātē, kur bija vecākais asistents fizikā, iesaistoties Fizikas institūta izveidošanā. No 1918. gada

LU doc. Fricis Gulbis (foto: [https://lv.wikipedia.org/wiki/Fricis_Gulbis_\(fizi%C4%B7is\)#/media/Att%C4%93ls:Fricis_Gulbis_\(fizi%C4%B7is\).jpg](https://lv.wikipedia.org/wiki/Fricis_Gulbis_(fizi%C4%B7is)#/media/Att%C4%93ls:Fricis_Gulbis_(fizi%C4%B7is).jpg))

¹ Ducmane, Kristīne. *Triju Zvaigžņu ordenis*. Rīga: Latvijas Nacionālā enciklopēdija. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/136113>

² LVVA. 1303. f. (Valsts prezidenta sekretariāts), 2. apr., 120. l (Triju Zvaigžņu ordeņa ieņēmumu grāmata, 1932. gada 1. aprīlis-1933. gada 31. marts), 25. lpp.

³ LVVA. 7427. f. (Latvijas Universitāte), 13. apr., 602. l (Ārkārtas profesors Fricis Gulbis), 18.-19. lpp.

⁴ LVVA. 1303. f. (Valsts prezidenta sekretariāts), 2. apr., 28. l (Izglītības resora darbinieku apbalvošana, 1932-1933), 83. lpp.

⁵ Ducmane, Kristīne, pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/136113>

⁶ Jansons, Jānis. *Latvijas Universitātes Fizikas institūts (1919-1944) un tā sagatavotie fiziķi*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 2008, 18. lpp.

⁷ Turpat, 10. lpp.

septembrim līdz 1919. gada martam⁸ atgriezās un strādāja Sanktpēterburgas Universitātes Fizikas institūtā, bet, **nodibinoties LU, viņš 1919. gada 22. septembrī⁹ tika apstiprināts par fizikas docentu LU Matemātikas un dabaszinātņu fakultātē.**¹⁰ Viņš bija viens no zinātniekiem, kurš lika pamatus LU Matemātikas un dabaszinātņu fakultātei un LU FI. Sanktpēterburgā un Permā F. Gulbis ieguva lielu pieredzi gan zinātniskajā pētniecībā, gan to institūciju administrēšanā, kas viņam ļoti palīdzēja fakultātes izveidošanā un vadīšanā.¹¹

LU doc. Friča Gulbja Triju Zvaigžņu ordeņa (3. šķira) reverss. (Foto: no LU Muzeja krājuma)

Viņa lielās darba spējas nāca par labu, piemēram, [LU Astronomiskās observatorijas](#) direktoram, latviešu astronomam Jurim Žaggeram, kura vadītās Observatorijas darbībā iesaistījās LU Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes studenti. Starp LU fizikas zinātnes nozares zinātniekiem bija arī bijušā RPI mācībspēki kā [vācbaltiešu meteorologs Rūdolfs Meijers](#), kurš spēja apgūt akadēmisko latviešu valodu un lika pamatus mūsdienu meteoroloģijas zinātnei. **F. Gulbis apzinājās, ka bez bijušā RPI mācībspēkiem trūktu cilvēkresursu LU fizikas zinātnes attīstībai.**¹²

Friča Gulbja mantojums

Lai gan F. Gulbis Otrā pasaules kara beigās devās trimdā uz Rietumvācijā, vēlāk Kanādu, un neatgriezās Latvijā, ko bija okupējusi PSRS, tā laika Pēteru Stučkas Latvijas Valsts universitātē **fizikas pētniecisko darbu turpināja [Ludvigs Jansons](#), uzsākot cietvielu fizikas pētniecību.** Viņš turpināja arī mūsdienu LU FMOF izveidi, vadot Eksperimentālās fizikas katedru un kļūstot par tās dekānu no 1952. līdz 1954. gadam. Arī viņš bija tā laika Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas (mūsdienu Latvijas Zinātņu akadēmijas) Fizikas un matemātikas institūta direktora vietnieks zinātniskajās lietās no 1946. līdz 1950. gadam. Viņam bija iespēja turpināt savus cietvielu fizikas

⁸ LVVA. 7427. f. (Latvijas Universitāte), 13. apr., 602. l (Ārkārtas profesors Fricis Gulbis), 9. lpp.

⁹ Turpat, 3. lpp.

¹⁰ Jansons, Jānis, 16.-17. lpp.

¹¹ Vilka, Gunta., Vilks, Ilgonis. *Astronomiskajam tornim 150*. Rīga: LU Muzejs. 2021, 2. lpp. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/56476>

¹² Rubenis, Rūdolfs. *Rūdolfs Meijers – profesors un sabiedriskais darbinieks*. Rīga: LU Muzejs. 2023, 3.-4. lpp. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/64902>

LU doc. Friča Gulbja Triju Zvaigžņu ordeņa (3. šķira) futlāris diagonāli no augšas. (Foto: no LU Muzeja krājuma)

pētījumus, taču 1958. gada 12. maijā nomira no infarkta.¹³ Tomēr ar L. Jansona nāvi zinātne neapstājās, jo cietvielu fizikas pētniecība turpinājās fizika, vēlākā LU rektora Jura Zaķa vadībā. **1978. gada 14. februārī J. Zaķis dibināja LU Cietvielu fizikas institūtu (LU CFI) kā F. Gulbja nodibinātā un vadītā LU FI pēcteci, kas mūsdienās ir kļuvis par vienu no starptautiski atzītajiem zinātniski pētnieciskajiem institūtiem, kur tiek veikti gan Latvijas, gan starptautiskā mērogā atzīti cietvielu fizikas pētījumi.**¹⁴ Līdzās LU CFI, darbojās arī jaunais LU Fizikas institūts¹⁵, LU Atomfizikas un spektroskopijas institūts¹⁶ un LU Ķīmiskās fizikas institūts¹⁷. Fizikas zinātne LU, kas bija sākusies no pašiem pamatiem līdz ar LU nodibināšanos, ir aptuveni 105 gadu laikā

kļuvis par konkurētspējīgu un pieprasītu zinātnes nozari gan Latvijas, gan starptautiskā mērogā.
F. Gulbis iesēja sēklas mūsdienu LU fizikas zinātnes nozarei.

Izmantotie avoti un literatūra

Avoti

1. LVVA. 7427. f. (Latvijas Universitāte), 13. apr., 602. 1 (Ārkārtas profesors Fricis Gulbis);
2. LVVA. 1303. f. (Valsts prezidenta sekretariāts), 2. apr., 120. 1 (Triju Zvaigžņu ordeņa ieņēšanu grāmata, 1932. gada 1. aprīlis-1933. gada 31. marts);
3. LVVA. 1303. f. (Valsts prezidenta sekretariāts), 2. apr., 28. 1 (Izglītības resora darbinieku apbalvošana, 1932-1933).

Literatūra

1. Jansons, Jānis. *Latvijas Universitātes Fizikas institūts (1919-1944) un tā sagatavotie fiziķi*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 2008, 219 lpp.;
2. Liepkalne, Valija. Profesora Jura Zaķa dzīvesgājums. No: Saviča, Mārīte (sast.). *Profesors Dr. habil. phys. Juris Zaķis: Dzīve un darbs*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 2022, 12.-22. lpp.;

¹³ Jansons, Jānis, 12.-17. lpp.

¹⁴ Liepkalne, Valija. Profesora Jura Zaķa dzīvesgājums. No: Saviča, Mārīte (sast.). *Profesors Dr. habil. phys. Juris Zaķis: Dzīve un darbs*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 2022, 17. lpp.

¹⁵ *LU Fizikas institūts*. Pieejams: <https://www.lu.lv/par-mums/struktura/instituti/lu-fizikas-instituts/>

¹⁶ *LU Cietvielu fizikas institūts*. Pieejams: <https://www.cfi.lu.lv/par-mums/cfi-vadibasstruktura/>

¹⁷ *LU Ķīmiskās fizikas institūts*. Pieejams: <https://www.kfi.lu.lv/>

3. Rubenis, Rūdolfs. *Rūdolfs Meijers – profesors un sabiedriskais darbinieks*. Rīga: LU Muzejs. 2023, 7 lpp. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/64902>;
4. Vilka, Gunta., Vilks, Ilgonis. *Astronomiskajam tornim 150*. Rīga: LU Muzejs. 2021, 3 lpp. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/56476>.

Uzziņu literatūra

1. Ducmane, Kristīne. *Triju Zvaigžņu ordenis*. Rīga: Latvijas Nacionālā enciklopēdija. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/136113>;
2. *LU Cietvielu fizikas institūts*. Pieejams: <https://www.cfi.lu.lv/par-mums/cfivadibasstruktura/>;
3. *LU Fizikas institūts*. Pieejams: <https://www.lu.lv/par-mums/struktura/instituti/lu-fizikas-instituts/>;
4. *LU Ķīmiskās fizikas institūts*. Pieejams: <https://www.kfi.lu.lv/>.